

**Комунальний заклад вищої освіти
«ВІННИЦЬКА АКАДЕМІЯ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»**

21050 м. Вінниця, вул. Грушевського, 13, тел./факс 55-65-60,

E-mail: bil@mail.vinnica.ua

Відділ суспільно-гуманітарної освіти

тел. 55-65-84

Мацієнко І.М.,
завідувач відділу
суспільно-гуманітарної освіти

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних
предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти
у 2025/2026 навчальному році**

Громадянська та історична освітня галузь

Громадянська та історична освітня галузь відіграє особливу роль у підтримці здатності учнівства орієнтуватися в складному, мінливому та насиченому викликами середовищі. Вона має на меті сформувати покоління, здатне мислити критично, розуміти історичні процеси, протистояти дезінформації та брати активну участь у суспільному житті.

Звертаємо увагу, що незалежно від логіки побудови обраної програми, порядку досягнення обов'язкових результатів навчання та змісту, варто викладати матеріал з історії України, пов'язуючи його з подіями всесвітньої історії та дотримуючись україноцентричного підходу до вивчення історії.

Натепер викладання історії є полем, де формуються ідентичності, світогляд і стійкість. В умовах війни та глобальної турбулентності історична освіта відіграє ключову роль у зміцненні громадянської позиції, критичного мислення та національної суб'єктності. Фокус у викладанні предметів галузі має зміщуватися з нагромадження фактів на розвиток аналітичних, порівняльних і рефлексивних умінь.

Актуальні виклики, які має враховувати вчитель/вчителька історії сьогодні:

- **Інформаційна війна:** учні й учениці щодня стикаються з історичними маніпуляціями — меми, тіктоки, псевдонаукові «розвінчування міфів». Росія активно використовує всі можливі канали для впливу на їхнє світосприйняття й політичну позицію. Завдання школи — навчити відрізняти факти від інтерпретацій.
- **Війна пам'ятей:** наративи про минуле стали інструментами сучасної політики. Українська історія потребує переосмислення поза колоніальними схемами та імперськими рамками.

- Переосмислення ролі України у світовій історії: підсилюється запит на україноцентричний підхід, який дозволяє побачити глобальні процеси з власної перспективи.
- Переобтяження фактами та виснаження учнівства: варто фокусуватися не на всеохопному знанні, а на формуванні аналітичних, порівняльних, рефлексивних умінь.

Надважливим завданням у викладанні предметів громадянської та історичної галузі залишається викорінення радянських і пострадянських історичних наративів, фальсифікації та міфологізації історії.

Відповідно до Типової освітньої програми для 5 - 9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН №1120-24 від 09.08.2024, <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-typovoi-osvitnoi-prohramy-dlia-5-9-klasiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity>) рекомендовано закладам освіти години навчального навантаження для перерозподілу використовувати для збільшення кількості годин на вивчення історії України, якодин зваріантів. Тобто навантаження може розподілятися наступним чином: у 5 класі – 2 години на тиждень, у 6,7 та у 8 класі - 3 години на тиждень. Крім того педагогічна рада може прийняти рішення про перерозподіл годин між освітніми галузями, збільшивши кількість годин на вивчення історії України, а заклад освіти має затвердити освітню програму.

Для реалізації завдань громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти різними авторськими колективами створено такі **модельні навчальні програми**, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О.В., Мартинюк О.О.);

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бакка Т.В., Желіба О.В., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я.);

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О.В., Власова Н.С., Желіба О.В., Майорський В.В., Піскарьова І.О., Щупак І.Я.);

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Желіба О.В., Мокрогуз О.П.);

«Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І.Д., Димій І.С., Шеремета Р.В.);

«Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В.);

«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Мартинюк О. О., Гісем О. О., Охредько О. Е.);

«Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кафтан М.В., Козорог О.Г., Костюк І.А., Мудрий М.М., Селіваненко В.В.);

«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Власова Н.С., Желіба О.В., Кронгауз В.О., Секиринський Д.О., Щупак І.Я.);

«Україна і світ. Вступ до історії України та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Даниленко В. М., Гісем О. В., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Тарасюк Т. Д.);

«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Аркуша О. Г., Дяків В. Г., Мудрий М. М., Пастушенко Р. Я., Хлипавка Л. М.);

«Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Піскарьова І.О., Бурлака О.В., Майорський В.В., Мелешенко Т.В., Щупак І.Я.);

«Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Олександр Гісем, Олександр Мартинюк, Наталія Сорочинська, Ольга Гісем, Ярослав Василенко);

«Історія України. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О. В., Желіба О. В., Павловська-Кравчук В. А., Худобець О. А., Черкас Б. В., Щупак І. Я.);

«Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Гупан Н. М., Малієнко Ю. Б., Сєрова Г. В.);

«Історія України. 7—9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М., Тарасюк Т. Д.);

«Всесвітня історія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Щупак І. Я., Посулько А. С., Бакка Т. В., Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Махонін О. О., Мелешенко Т. В., Павловська-Кравчук В. А., Піскарьова І. О., Худобець О. А.);

«Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.);

«Всесвітня історія. 7—9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М.);

«Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 1) для закладів загальної середньої освіти (авт. Секиринський Д.О., Власова Н.С., Желіба О. В. Кронгауз В.О., Щупак І. Я.);

«Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 2) для закладів загальної середньої освіти (авт. Власова Н.С., Желіба О.В., Кронгауз В.О., Секиринський Д.О., Щупак І. Я.О);

«Інтегрований курс історії та громадянської освіти. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кафтан М. В., Костюк І. А., Селіваненко В. В., Цеунов І. А.);

«Громадянська освіта. 6–9 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З.);

«Громадянська освіта. 8 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З.);

«Громадянська освіта. 8 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Серова Г. В.);

"Громадянська освіта. 6-9 класи" (авт. О. І. Пометун, О. В. Дудар, Н. П. Клименко, В. Ю. Кришмарел, Т. О. Ремех);

«Правознавство. 9 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт: Пометун О.І., Ремех Т.О., Рябовол Л.Т.)

Модельні навчальні програми слугують основою для розроблення навчальних програм, навчальної та навчально-методичної літератури для 5-9 класів і уможлиблюють реалізацію закладами освіти академічної свободи.

Згадані вище модельні навчальні програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України

(<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>)

та офіційному вебсайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»

(<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/hromadians-ka-ta-istorychna-osvitnia-haluz>). Згадані вище модельні навчальні програми та навчально-методичне забезпечення до них розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>) й офіційному вебсайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/hromadians-ka-ta-istorychna-osvitnia-haluz/>).

У 2025-2026 навчальному році учні й учениці Нової української школи продовжують вивчення предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі другого базового предметного циклу у 8 класі. На цьому етапі навчання в учнівства виникають нові мотиви та моделі поведінки: бажання бути освіченими, самостійними, активно випробовувати свої сили в різних галузях знань та діяльності, а також самостверджуватись у шкільному

колективі. Це обумовлює необхідність врахування їхніх психолого-педагогічних особливостей, розвитку предметних та міжпредметних умінь, а також урізноманітнення видів навчальної діяльності.

Згадані вище модельні навчальні програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>) та офіційному вебсайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/hromadians-ka-ta-istorychna-osvitnia-haluz>).

Всі модельні навчальні програми для 7-9 класів є авторськими. Їхні підходи склали основу для розроблення нової навчальної та навчально-методичної літератури для 7,8 класів: авторських підручників і додаткових навчально-методичних матеріалів.

Організація змісту шкільної історичної освіти залежно від обраної модельної навчальної програми може бути синхронним вивченням двох самостійних курсів – історії України та всесвітньої історії або інтегрованим, під час вивчення якого історію України розглядають у контексті всесвітньої історії та громадянської освіти. В усіх програмах зберігається хронологічна послідовність викладу матеріалу у поєднанні з проблемно-тематичним підходом та елементами історії окремих країн Європи та світу.

Автори модельних навчальних програм акцентують увагу на необхідності застосування порівняльних характеристик подій історії України та всесвітньої історії, а також дотримання україноцентричного підходу до вивчення історії при викладанні цього курсу.

Загалом зміст модельних навчальних програм спрямовано на досягнення загальної мети громадянської та історичної освітньої галузі: розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції. Компетентнісний потенціал галузі та базові знання, що є основою всіх модельних програм, уміщено в додатку 17 Державного стандарту базової середньої освіти.

Модельні навчальні програми не містять чіткого розподілу навчальних годин за розділами, тому в межах загальної річної кількості годин учитель/вчителька самостійно визначають час, необхідний для роботи над кожним розділом програми, орієнтуючись на визначені програмою очікувані результати навчання в тематично-календарному плануванні та/або в навчальній програмі, укладеній на основі обраної модельної.

Розробляючи календарно-тематичне планування та навчальну програму, вчителі самостійно можуть змінювати порядок вивчення розділів, тем, окремих питань у межах теми, визначати періодичність та чергування видів діяльності, закладати види і форми контролю й оцінювання результатів навчання відповідно до груп результатів, указаних у Державному стандарті базової середньої освіти та модельних навчальних програмах. Укладені вчителями навчальні програми схвалює педагогічна рада закладу загальної середньої освіти; календарно-тематичне планування складається вчителем у довільній формі і погоджується адміністрацією закладу загальної середньої освіти.

Основними видами оцінювання учнів/учениць є формувальне та підсумкове.

Завдання для оцінювання добираються так, щоб можна було отримати об'єктивну інформацію про рівень досягнень учнями обов'язкових результатів навчання певної групи результатів (далі–ГР) освітньої галузі:

Орієнтується в історичному часі та просторі, виявляє взаємозв'язки подій і явищ (ГР1). Працює з інформацією історичного та суспільствознавчого змісту (ГР2). Виявляє здатність до співпраці, толерантність, громадянську позицію (ГР3).

Підсумкове оцінювання здійснюється з урахуванням Загальних критеріїв оцінювання результатів навчання здобувачів освіти відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти та Критеріїв оцінювання за освітніми галузями результатів навчання здобувачів освіти відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (у частині громадянської та історичної освітньої галузі), що затверджені наказом МОН від 02.08.2024 № 1093 (<https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-otsiniuvannia-rezultativ-navchannia>).

Учнівські зошити з історії учитель/учителька можуть переглядати один раз на семестр, оцінка за ведення зошита може виставлятися в журнал. У такому випадку вона прирівнюється до поточної. Так само вчительці/вчителю слід діяти з виконаними в зошитах практичними чи творчими завданнями, завданнями на контурних мапах. Учнівські рукописні зошити можуть містити супровідні записи, таблиці, замальовки, опорні схеми, виконані «від руки», простими чи кольоровими олівцями, ручками.

Підручники, посібники (у тому числі електронні), робочі зошити з друкованою основою, зошити для контролю та/або корекції пізнавальних досягнень, атласи, контурні, настінні мапи, що використовуються на уроках, повинні мати грифи Міністерства освіти і науки України.

Для належної організації вивчення історії та громадянської освіти, відзначення/вшанування визначних/пам'ятних подій учительство може скористатися вебсторінками офіційних інституцій та громадських об'єднань, зокрема:

Український інститут національної пам'яті: <https://uinp.gov.ua>

Інститут історії України Національної академії наук України: <http://history.org.ua>

Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт»: <http://likbez.org.ua>

Електронний архів українського визвольного руху: <http://avr.org.ua>

Історична правда: <https://istpravda.com.ua>

Локальна історія: <https://localhistory.org.ua/>

Україна Incognita: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita>

Матеріали для використання на уроках, під час організації дебатів, дискусій тощо можна знайти на ютуб каналах, присвячених актуальним питанням історії, а також новим підручникам і навчально-методичному забезпеченню вивчення історії:

ютуб канал «Історія без міфів»

<https://www.youtube.com/@IstoriyaBezMifiv>

ютуб канал «Історія з Братами Капрановими» імені Т.Г. Шевченка

<https://www.youtube.com/@imtgsh>

ютуб канал Віталія Дрібниці «Історик щосуботи»

<https://youtube.com/playlist?list=PLBYsRgTrgMcunqSiinXu6-HRVBXXK9vNPQ&si=qI2RXTVCkFdtYwC2>

ютуб канал «Ігор Щупак. Історія з історією»

<https://www.youtube.com/@HistoryShchupak>

ютуб канал «Локальна історія»

<https://www.youtube.com/c/LOCALHISTORYua/featured>

ютуб канал Олександр Алфьоров

<https://www.youtube.com/@OleksandrAlforov>

ютуб канал «Реальна історія» Акім Галімов

<https://www.youtube.com/channel/UCdlVTngmxbh0oNE1pCwS64g>

ютуб канал «Цікава історія» <https://www.youtube.com/c/ЦікаваІсторія>

ютуб канал WAS: Популярна історія

<https://www.youtube.com/channel/UCReA6NV7lTl3m9PHybLD9sg>

та ін.

Список використаних джерел та літератури

1. Верховна Рада України. Офіційний портал. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 17.05.2025).
2. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2020 року №898. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 19.05.2025).
3. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni->

navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku (дата звернення 19.08.2025).

4. Міністерство освіти і науки. Офіційний сайт. Всесвітня історія. Історія України. 6-11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREK-PRES, 2022. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 15.08.2025).

5. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 31.05.2025).

6. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> (дата звернення: 31.05.2025).

7. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150316> (дата звернення: 31.05.2025).

8. Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150315?an=1> (дата звернення: 08.05.2025).

9. Наказ МОН України від 02.08.2024 №1093 «Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/66a/ca0/d35/66aca0d35fbf4463777818.pdf> (дата звернення: 15.08.2025).

10. Сайт Українського інституту національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/> (дата звернення: 06.06.2025).

11. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. Основи правознавства. 9 клас. Навчальна програма для освітніх закладів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.osnovy.pravoznavstva-9.pdf> (дата звернення: 04.06.2025).

12. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> (дата звернення: 15.06.2025).

13. 13.Лист МОН від 13.08.2025 р. №1/16828-25 "Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році" : <https://mon.gov.ua/npa/pro-instruktyvno-metodychni-rekomendatsii-shchodo-vykkladannia-navchalnykh-predmetiv-intehrovanykh->

На допомогу освітянинові, № 11, 2025

До нового 2025/2026 н.р.

[kursiv-u-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity-u-20252026-navchalnomu-rotsi](#) (дата
звернення: 19.08.2025).

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних
предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти
у 2025/2026 навчальному році**

Галузь «Суспільствознавство»

Для викладання у 9-11 класах за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти чинними залишаються інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році (лист МОН від 30.08.2024 1.1/15776-24), розміщені за [покликанням](#).

У 9-11 класах за Державним стандартом базової і повної загальної середньої (2011) галузь “Суспільствознавство” складається з історичного та суспільствознавчого компонентів. Суспільствознавчий компонент включає в себе громадянську освіту, правознавство, економіку та економічні дисципліни, курси духовно-морального спрямування.

Історія

У 2025-2026 навчальному році у 9-11 класах чинними є навчальні програми з історії, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698:

- «Історія України. 8-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».
- «Історія України. 10-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».
- «Всесвітня історія. 8-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».
- «Всесвітня історія. 10-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».
- «Історія: Україна і світ (інтегрований курс). 10-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

Усі навчальні програми розміщено на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua>).

Доступ за покликанням:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf>

Ці ж програми рекомендовано використовувати для класів з поглибленим вивченням історії. Вчитель/вчителька розробляють

календарне планування на основі рекомендованих програм. Кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми визначаються вчителем/вчителькою самостійно. При цьому рекомендуємо більше годин відводити на практичні роботи.

Відповідно до чинних навчальних програм навчання предметів «Історія України» і «Всесвітня історія» може здійснюватися *паралельно або послідовно*. Для підвищення ефективності навчальної діяльності учнів/учениць та розподілу навчального часу в навчальних програмах запропоновано синхронізувати навчання історії України та всесвітньої історії в 9-11 класах. Перехід до синхронізації може відбутися на початку або впродовж навчального року, наприклад, на початку семестру. Вчителька/учитель може використовувати запропоновані в навчальній програмі таблиці синхронізації або вносити в них доречні зміни.

Історична освіта в закладах загальної середньої освіти реалізується на навчальних заняттях із предметів і курсів інваріантної та варіативної складових навчального плану освітньої програми закладу, а в старших класах – на навчальних заняттях із предметів і курсів за вибором відповідно до одного з визначених рівнів (рівень стандарту – обов'язковий мінімум змісту навчального предмета; рівень профільної підготовки – поглиблений зміст з орієнтацією на майбутню професію).

Важливість предметів та інтегрованих курсів громадянської та історичної освіти в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України посилюється потребою зміцнення національної ідентичності, виховання патріотизму та формування громадянських компетентностей. Формування високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності свого народу – одне з першочергових завдань освітнього процесу, що набуло особливого значення в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України.

Тема сучасної російсько-української війни є актуальною для українського суспільства загалом та освітянської спільноти зокрема. Національно-патріотичне виховання та формування української політичної нації громадян України є невід'ємною частиною системи національної безпеки країни, важливим компонентом гуманітарного виховання дітей і молоді, формування у них патріотичних почуттів, фізичного та морального здоров'я, вдосконалення освітньої, фізичної, психологічної, соціальної та морально-духовної готовності до захисту Вітчизни.

МОН розроблено посібник «Як говорити про російсько-українську війну в школі? Уроки стійкості, боротьби та перемог», мета якого – сприяти формуванню громадянської позиції учнів та учениць, навчити розрізняти факти і фейки, не піддаватися маніпуляціям і ворожій пропаганді. Посібник доступний за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/news/yak-govoriti-pro-rosijsko-ukrayinskuvijnu-v-shkoli-mon-stvorilo-posibnik>.

Рекомендуємо використовувати освітній проєкт «ДіалогиПроВійну», який містить чотири відеорозмови учениці із ветеранами сучасної російсько-української війни на теми: «Що таке війна?», «Чому Росія прагне захопити Україну?», «Що таке сучасна російсько-українська війна?», «Повномасштабне вторгнення 2022» та методичні рекомендації для вчителів. Цей проєкт стане в пригоді вчителям історії та громадянської освіти, предмету «Захист України», учням та ученицям, військовослужбовцям, журналістам, державним службовцям, працівникам музеїв, бібліотекарям, фахівцям із формування національної та громадянської ідентичності. В рамках реалізації цього проєкту розроблено презентаційний буклет, розміщений за посиланням:

https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/katalog_22_04-1-stysnuto-1.pdf

2 травня 2023 року Постановою Верховної Ради України № 3078-IX було схвалено [Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких»](#). Рекомендуємо використовувати основні тези зазначеної Постанови під час вивчення подій російсько-української війни та у позакласній роботі.

У навчанні учнів історії та громадянської освіти Міністерство освіти і науки України рекомендує використовувати посібники «Нариси з історії Криму XVIII – початку XIX ст.: додатковий матеріал для вчителів» для 7-8 класів загальної середньої освіти / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф., Євтушенко Р. І.», «Історія Криму першої половини XX ст. Нариси. Навчальний посібник 10 клас.» /Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф., Євтушенко Р. І.»; «Нариси з історії Криму у XX ст.: 1939–1990 рр.: додатковий матеріал для вчителів для 10 класу загальної середньої освіти. Навчально-методичний посібник / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / за редакцією Волошенюк О. В., Євтушенко Р. І.», Нариси з історії Криму у XX-XXI ст.: 1990–2014 рр.: додатковий матеріал для вчителів для 11 класу загальної середньої освіти. Навчально-методичний посібник / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / За редакцією Волошенюк О. В., Євтушенко Р. І.»

Видання доступні за такими покликаннями:
<https://aup.com.ua/dodatkovyi-materiali-do-urokiv-istorii/>,
<https://aup.com.ua/istoriya-krimu-pershoi-polovini-khkh-st-na/>, <https://aup.com.ua/19786-2/>, <https://www.aup.com.ua/narisi-z-istorii-krimu-u-khkh-khkh-st-1990-2014-r/>

Також рекомендуємо книгу «Українська історія в кінофільмах: посібник для вчителя / Волошенюк О. В., Мокрогуз О. П., Новікова Л. Є., Тримбач С. В., Черков Г. А. / за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф. ». <https://aup.com.ua/ukrainska-istoriya-v-kinofilmakh-pos/>.

Звернення до українських кінотекстів дасть змогу популяризувати кінематографічну грамотність та через призму мистецьких творів дискутувати про конфліктні ситуації і складні соціальні процеси в Україні. Матеріали можуть бути використані під час вивчення курсів за вибором, факультативів, виховних годин, занять гуртків юних істориків, журналістів тощо.

При викладанні історії та громадянської освіти рекомендуємо використовувати такі видання: «Освітні практики із запобігання інфодемії, або Як не ізолюватися від правди. Навчальний посібник / за редакцією Волошенюк О., Іванова В., Кулакова А.» (<https://aup.com.ua/osvitni-praktiki-iz-zapobigannya-info/>) та відповідний відеокурс <https://medialiteracy.org.ua/videokurs-osvitni-praktyky/>); «НАТО – сила, що захищає мирних громадян» / Т. Бакка, О. Волошенюк, О. Желіба, Р. Євтушенко, Т. Мелещенко, О. Мальований, О. Мокрогуз; за ред. О. Волошенюк, С. Дьоми. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2023/03/10/Posibnyk-NATO.syla.shcho.zakhyshchaye.myrnykh.hromadyan.10.03.2023.pdf>.

Державний стандарт базової середньої освіти містить значний **медіаосвітній потенціал**. Для його реалізації створено дві навчальні програми «Основи медіаграмотності» для 5-6 та 7-8 класу закладів загальної середньої освіти, яким надано гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі». (<https://www.aup.com.ua/mediaosv/navchalni-programy/>)

Помічним для вчителів історії та громадянської освіти буде посібник «Медіаосвіта в Державному стандарті базової середньої освіти (5–6 класи (авт. О. П. Мокрогуз, О. В. Волошенюк, Г. А. Дегтярьова, І. П. Старагіна, Р. В. Шаламов; за заг. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк) <https://aup.com.ua/mediaosvita-v-derzhavnomu-standarti-b>», що пропонує аналіз методичного потенціалу модельних навчальних програм і підручників для 5-6 класу з усіх освітніх галузей, у тому числі громадянської та історичної.

На методичних ресурсах Академії української преси (<https://aup.com.ua/>) є рубрика «Медіаграмотність в умовах війни», де учительство може знайти нові розробки занять (https://toolbox.medialiteracy.org.ua/predmet/mediagramotnist-v-umovah-vijny/page/2/?post_types=toolbox). Рубрика постійно оновлюється.

Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) у межах проєкту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність» розроблені онлайн курси, універсальні уроки, покликані допомогти критично аналізувати інформацію і бути стійкими до інформаційних впливів, навчальні й просвітницькі матеріали та курси з підвищення кваліфікації:

- онлайн курс з медіаграмотності «Very Verified» <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/2118>. Курс надає практичні навички медійної та інформаційної грамотності. Курс розроблений спільно з платформою онлайн

освіти EdEra та доступний трьома мовами – українською, англійською та російською. Курс базується на новітніх розробках онлайн-навчання, таких як мобільне навчання, мікро-навчання та змішане;

- універсальний урок для учнів 8-11 класів: «Медіаграмотність під час війни: як вистояти в інформаційному потоці» <https://drive.google.com/drive/folders/1dLj67HTGvcgIVdVEQntifL1RWLmkLbVS?usp=sharing>

- універсальний урок для учнів 8-11 класів: «Кібербезпека: навички, які захищають не тільки під час війни» https://drive.google.com/drive/folders/1dJrKMfdp-FAdYtSd_AwnsE_l3fqSbww7

- універсальний урок для учнів 8-11 класів: «Як українцям зберегти єдність: протидія стереотипам та мові ворожнечі» <https://drive.google.com/drive/folders/1TsMNZFpNGMI4WH1ZCGhvo4cQqiDq9CO6?usp=sharing>.

- набір для класної та позакласної роботи «Як аналізувати медіа критично» https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/12d-s_universal_handouts-1.pdf Матеріали допоможуть розвивати в учнів навички критичного сприйняття інформації, зокрема уміння відрізняти факти від суджень, ідентифікувати різні види маніпуляцій (у заголовках, фото, відео, соціологічних даних) та прояви пропаганди і мови ворожнечі, ефективно шукати інформацію, безпечно комунікувати у соціальних мережах. Картки розроблені на основі прикладів, порівнянь та роз'яснень;

- просвітницьке відео «Корисні звички інформаційної гігієни на кожен день». Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=nIBXC59tkwg>

- «Набір вправ із медіаграмотності для батьківських зборів. https://drive.google.com/drive/folders/1ljencs5TMYKitBpoaoK_9-eAqHjTj6Ns

- онлайн курси «Медіаграмотний спротив: будуємо аргументовані діалоги» та «Медіаграмотний спротив: спілкуємось на рівних». Курси покликані розвинути навички соціальної толерантності, побудови аргументованих діалогів, протидії мікроагресії та толерантного ставлення до гендерних особливостей співрозмовників. Онлайн курси зараховуються як курси підвищення кваліфікації (сертифікати ІМЗО на 0.5 кредита ЄКТС за кожен). Пройти навчання на курсі «Медіаграмотний спротив: будуємо аргументовані діалоги» можна за покликанням: <https://eduhub.in.ua/courses/onlayn-kurs-mediagramotniy-sprotiv-buduyemo-argumentovani-dialogi>; на курсі «Медіаграмотний спротив: спілкуємось на рівних»

- за покликанням: <https://eduhub.in.ua/courses/onlayn-kurs-mediagramotniy-sprotiv-spilkuyemos-na-rivnih>

У 2025/2026 навчальному році здобувачки/здобувачі освіти, учительство, науковиці/науковці закладів загальної середньої, професійної освіти та інших закладів можуть долучитися до:

- **Міжнародного міждисциплінарного конкурсу наукових і мистецьких робіт імені Володимира Маняка та Лідії Коваленко**, що традиційно проводить Інститут історії України Національної академії наук України у співпраці з Міністерством освіти і науки України за підтримки Науково-освітнього консорціуму вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету;

- **Міжнародного конкурсу творчих робіт учнів, студентів та вчителів «Уроки війни та Голокосту – уроки толерантності»**, організаторами якого традиційно є Міністерство освіти і науки України та Український інститут вивчення Голокосту «Ткума».

Для належної організації вивчення історії та громадянської освіти, відзначення/вшанування визначних/пам'ятних подій учительство може скористатися *вебсторінками* офіційних інституцій та громадських об'єднань, зокрема:

Український інститут національної пам'яті: <https://uinp.gov.ua>
Інститут історії України Національної академії наук України: <http://history.org.ua>

Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт»: <http://likbez.org.ua>

Електронний архів українського визвольного руху: <http://avr.org.ua>

Історична правда: <https://istpravda.com.ua>

Локальна історія: <https://localhistory.org.ua/>

Україна Incognita: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita>

Матеріали для використання на уроках, під час організації дебатів, дискусій тощо можна знайти на *ютуб каналах*, присвячених актуальним питанням історії, а також новим підручникам і навчально-методичному забезпеченню вивчення історії:

ютуб канал «Історія без міфів» <https://www.youtube.com/@IstoriyaBezMifiv>

ютуб канал «Ігор Щупак. Історія з історією»

<https://www.youtube.com/@HistoryShchupak>

ютуб канал Олександр Алфьоров

<https://www.youtube.com/@OleksandrAlforov>

ютуб канал «Реальна історія» Акім Галімов

<https://www.youtube.com/channel/UCdlVTngmxbh0oNE1pCwS64g>

ютуб канал «Цікава історія» <https://www.youtube.com/c/ЦікаваІсторія>

ютуб канал WAS: Популярна історія

<https://www.youtube.com/channel/UCReA6NV7lTl3m9PHybLD9sg>

та ін.

Правознавство

Правознавство як навчальний предмет сприяє особистісному розвитку і творчій самореалізації кожного учня/учениці через визнання загальнолюдських цінностей, здатності розуміти й оцінювати правові явища

та процеси, формувати критичне мислення, аналізувати життєві ситуації відповідно до чинних правових норм.

У 2025/2026 навчальному році чинними є навчальні програми «Основи правознавства. 9 клас» та «Правознавство (профільний рівень). 10-11 класи». Програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua>) .

В основу предмета «Правознавство» покладено компетентнісний підхід, що корелюється з основними ключовими компетентностями, визначеними Концепцією Нової української школи. Результатом навчання учнів/учениць правознавства є правова предметна компетентність як сукупність набутих учнями правових знань, предметних умінь, сприйняття та розуміння важливості загальнолюдських цінностей, ставлень. Її складниками є такі компетенції учнів\учениць:

- *інформаційна*, що передбачає уміння працювати з джерелами; користуватись підручником, додатковою літературою, ресурсами для самостійного пошуку правової інформації; користуватись зразками юридичних документів; виявляти розуміння сучасних правових ідей, принципів та поглядів про стандарти та механізми захисту прав людини і основоположних свобод;

- *логічна*, виявом якої є вміння пояснювати зміст основних правових явищ, процесів і понять та їх суспільну обумовленість; виокремлювати юридично значущі факти у сфері захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина, надавати їм правову оцінку; визначати причиново-наслідкові зв'язки певних правових явищ та процесів;

- *діяльнісно-процесуальна* як уміння використовувати правові знання для захисту своїх прав та законних інтересів, аналізувати різні життєві ситуації на основі норм права, розпізнавати порушення прав людини і основоположних свобод, диференціювати правопорушення та розуміти правові наслідки за їх вчинення; здійснювати усвідомлений вибір моделі власної поведінки на підставі чинних норм права; утримання від посягання на права та інтереси інших осіб, готовність брати участь у розв'язанні суспільно значущих проблем;

- *аксіологічна*, що передбачає вміння висловлювати власні судження, оперуючи такими категоріями, як право, мораль, демократія, свобода, гідність, відповідальність, права людини; формулювати аргументовану думку щодо розв'язання суспільних проблем правовими засобами.

В умовах правового режиму воєнного стану у законодавстві України, починаючи з 24 лютого 2022 року, були прийняті норми тимчасового характеру. Зокрема, це стосується примусового відчуження майна, управління об'єктами державної і комунальної власності, оподаткування, надання адміністративних послуг тощо. У зв'язку з цим, при ознайомленні учнів/учениць із станом поточного законодавства варто співставляти та порівнювати дію постійних і тимчасових правил, норм та процедур.

При проведенні уроків у 10 класі, присвячених військовій службі, рекомендуємо постійно моніторити зміни до військового законодавства України щодо особливостей призову на строкову військову службу, проходження військової служби, звільнення з військової служби, порядку здійснення мобілізаційних заходів на особливий період, соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Доцільно також звертати увагу на зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України в частині юридичної відповідальності військовослужбовців в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці (наприклад, Закон України від 13.12.2022 №2839-IX).

При вивченні тем, присвячених конституційним правам і свободи людини і громадянина вважаємо за доцільне окрему увагу звернути на Закон України «Про медіа» від 13.12.2022 №2849-IX, в якому закріплено новітнє правове регулювання реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, захист національних інтересів України та прав користувачів медіа-сервісів.

1 липня 2023 року передбачено набрання чинності Закону України «Про національні меншини (спільноти) України», в якому визначено поняття «національна меншина (спільнота)», права, свободи та обов'язки осіб, які належать до національних меншин (спільнот), а також порядок здійснення державної політики у даній сфері. Важливо пам'ятати, що наведеним законом передбачено втрату чинності Закону України «Про національні меншини в Україні» від 25.06.1992 року.

У навчанні правознавства слід акцентувати увагу на правах людини як наскрізному компоненті всіх навчальних предметів і курсів. Відповідно до Указу Президента України №119 «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 року, зміст освіти повинен включати формування в учасників освітнього процесу поваги до прав людини, її гідності, засад демократії, ненасильницької культури та культури доброчесності. Важливо забезпечити формування цінностей та світогляду здобувачів освіти як невід'ємних складників компетентнісного підходу, а також імплементувати в освітній процес положення Всесвітньої програми освіти у сфері прав людини та Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини.

Для формування безпечної поведінки учнів в Інтернеті помічними ресурсами будуть посібники, розроблені / перекладені українською мовою за сприяння Координатора проектів ОБСЄ в Україні, а саме:

- «Онлайн» – друге оновлене видання навчально-методичного посібника «Керівництво із соціальнопедагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в інтернеті»
<https://www.osce.org/files/f/documents/0/f/483533.pdf>;

- «Інтернет, який ми хочемо – посібник для учителів» (The Web We Want):

http://www.webwewant.eu/documents/10180/973204/Handbook_teachers_lesson_plans_all_UA.pdf/87b2bd1c-bcab-4701-8017-19dff1887003;

- «Інтернет, який ми хочемо – посібник для підлітків» (The Web We Want):

http://www.webwewant.eu/documents/10180/945868/WebWeWant_youthUA.pdf/b5d8c012-ff53-40d0-967e-e0dc32ffcb22

Для посилення практико-орієнтованого складника навчання, розробки та проведення практичних вправ із прав людини помічним буде посібник, розроблений Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ спільно з Радою Європи, Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини та ЮНЕСКО «Освіта у сфері прав людини у шкільній системі Європи, Центральної Азії та Північної Америки: збірник прикладів успішних практик». <http://www.osce.org/ru/odihr/102230?download=true>.

Також корисним буде оновлений посібник з освіти з прав людини за участю молоді «Компас», виданий у межах проекту Ради Європи [«Молодь за демократію в Україні»](#), що реалізується у межах Плану дій Ради Європи для України на 2018–2022 роки та ґрунтується на попередньому досвіді та продуктивній двосторонній співпраці Ради Європи та Міністерства молоді та спорту України у межах Рамкової програми співробітництва в галузі молодіжної політики між Радою Європи та Міністерством молоді та спорту України на 2016-2020 роки. <https://www.coe.int/uk/web/compass>

Для наскрізного викладання прав людини у межах курсу «Основи правознавства» для 9 класу та предмета «Правознавство» (профільний рівень) для 10-11 класів важливо підтримувати рівень компетенцій учнів у цій царині. Помічним у цьому контексті стане онлайн-курс «Права людини в освітньому просторі», розроблений Координатором проектів ОБСЄ в Україні спільно зі студією онлайн освіти EdEra за підтримки Міністерства освіти і науки України та рекомендований Міністерством. Курс допоможе учням зрозуміти сутність та еволюцію концепції прав людини; права кожної людини та особливості прав дитини; умови обмеження прав та їхнє гарантування державою; права учасників освітнього процесу, зокрема, в Інтернеті; ідею освітнього закладу, дружнього до дитини; стан дотримання прав у закладі освіти; механізми захисту прав людини в Україні https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EDERA_OSCE+HRE101+2019/about.

В умовах війни актуальним є курс за вибором «Міжнародне гуманітарне право» (для учнів 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти), програма якого рекомендована Міністерством. Вивчення курсу спрямоване на вироблення в учнів стійкої зацікавленості проблемами міжнародного гуманітарного права; формування вміння використовувати гуманістичні цінності як базові в повсякденному житті і в подальшій

професійній діяльності, вести діалог, спілкуватися з носіями різних культур і цінностей; розвиток культури ненасильницьких відносин, вміння аналізувати власні погляди тощо.

Українською Гельсінською спілкою з прав людини та Національним Товариством Червоного Хреста в Україні за підтримки Міністерства розроблено посібник та онлайн курс «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право». Їх завдання – сприяти формуванню громадянської компетентності учнів через опанування комплексом знань, вмінь і ставлень, які просувають ідею людяності і формують запит щодо зменшення насильства під час збройного конфлікту, нетерпимого ставлення до воєнних злочинів, подолання безкарності та постконфліктного врегулювання і впровадження перехідного правосуддя.

Курс розрахований на 17 навчальних годин і складається із 10 тем / модулів, має вступ та урок узагальнення. Кількість годин на вивчення кожної теми – орієнтовна. Вчитель може самостійно планувати освітній процес залежно від поставлених завдань, наявності навчального часу та особливостей учнівського колективу. Цей курс може вивчатися як курс за вибором у 10-11 класах, поглиблений модуль у курсі правознавства, використовуватися як програма тематичного гуртка тощо.

Для проведення цікавих та практичних уроків із правознавства можна використовувати матеріали Освітнього центру, що офіційно відкрився у Верховній Раді України 19 липня 2019 року. Його мета – підвищення довіри громадян до Верховної Ради України через ознайомлення їх з роботою парламенту та депутатського корпусу. Головною цільовою аудиторією Освітнього центру Верховної Ради України є молодь, зокрема школярі та студенти. https://iportal.rada.gov.ua/documents/origin_docum/2592.html

Відповідно до Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки, затвердженої Законом України від 20.06.2022 № 2322-IX (далі – Антикорупційна стратегія) одним із принципів антикорупційної політики є формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права.

Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220, яка є ключовим інструментом реалізації Антикорупційної стратегії, з-поміж іншого, передбачає розробку та адаптацію навчальних курсів для педагогічних працівників з теми антикорупції та доброчесності, їх включення до програм підвищення кваліфікації.

Враховуючи те, що нетерпимість до будь-яких проявів недоброчесної поведінки є одним з пріоритетів державної політики у сфері освіти, та усвідомлюючи важливу роль освіти в процесі формування нульової толерантності до корупції, Національне агентство з питань запобігання корупції розробило онлайн-курс для педагогів «Навчати(ся): що розповісти про доброчесність на уроці». Курс містить сім тем, які надають слухачам

загальне уявлення про поняття корупції, її негативні наслідки, поняття доброчесності та інструментарій для роботи з учнівством із зазначених тем.

Ознайомитися з курсом можна на платформі study.nazk за посиланням: <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NAZK+osv004+2023-07/about/>.

Громадянська освіта

У 2025/2026 навчальному році чинною є навчальна програма «Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас» для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки від 03.08.2022 № 698):

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf>

Необхідно врахувати, що у 2022 році до змісту програми з громадянської освіти було внесено низку змін через воєнний стан в Україні.

Зміст громадянської освіти визначається як суспільними потребами, вимогами соціальних і державних інституцій, так і інтересами особистості, її ставленням до суспільних проблем і готовністю брати участь у їх розв'язанні. Беручи до уваги важливу державотворчу місію громадянської освіти, інтегрований курс «Громадянська освіта» спрямований на розвиток та соціалізацію особистості, формування її національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних навичок, навичок життєзабезпечення та професійних якостей.

У навчанні інтегрованого курсу важливо формувати в учнів/учениць повагу до прав людини, плюралізму та демократії, верховенства права, мотивацію та основні вміння, потрібні для відповідальної участі у громадсько-політичних процесах, конструктивне ставлення до суспільного життя; знайомити їх із здобутками й розвитком демократичного суспільства у країнах світу та принципами становлення демократії в Україні; виховувати неприйняття насильства, ксенофобії, расизму, агресії, нетерпимості.

Громадянська освіта, що передбачає інтеграцію соціально-гуманітарних знань та орієнтацію на розв'язання практичних проблем, має сприяти формуванню активної позиції учнівства щодо реалізації ідеалів і цінностей демократії в Україні, а також створити умови для набуття досвіду громадянських дій, демократичної поведінки та конструктивної взаємодії.

В основу курсу громадянської освіти покладено компетентнісний підхід, що корелюється з ключовими компетентностями, формування/розвиток яких відбувається на трьох рівнях: засвоєння знань, формування ціннісних ставлень та здобуття практичного досвіду.

Відповідно до програми інтегрованого курсу та завдань громадянської освіти, основою навчального процесу має бути активне навчання учнів/учениць, зокрема, комунікація й взаємодія в парах/групах, організація й проведення дискусій і диспутів, симуляції життєвих ситуацій, рольові ігри, що розвиватимуть уміння й навички аргументовано й чітко представляти власну позицію, сприймати думки інших, ставити запитання одне одному, ефективно взаємодіяти тощо.

Важливо застосовувати і проблемно-орієнтоване навчання, наприклад для розгляду конкретних суспільних подій/життєвих ситуацій та їх аналізу з

метою розробки ефективних рішень. У такий спосіб учні/учениці навчаються шукати варіанти розв'язання реальних суспільних проблем, що допоможе їм застосовувати отримані знання у повсякденному житті. З цією метою можна використовувати й інтеграцію з іншими предметами та курсами: історією, біологією, математикою, географією, тощо.

Під час вивчення тем важливо передбачити аналіз актуальних суспільних проблем сьогодення, життєвих прикладів. Актуалізація вже набутих учнями/ученицями знань та досвіду з відповідної тематики мотивуватиме їхню учнів, сприятиме розвитку критичного мислення, вміння орієнтуватися в складних суспільних процесах.

Для організації активного навчання учнів/учениць громадянської освіти помічними буде посібник «Методичні матеріали для інтегрованого курсу «Громадянська освіта», 10 клас» (IREX, 2022 р., автор-укладач Т. Ремех): <https://cutt.ly/PwqL05KB>.

У посібнику зібрані адаптовані до уроків громадянської освіти в 10 класі різноманітні активності та вправи, створені в межах проєктів IREX (Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів), зокрема, матеріали програми «Мріємо та діємо» та проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність».

Громадянську освіту в закладах загальної середньої освіти не варто обмежувати навчанням у класі. Зміст такої освіти передбачає наскрізну реалізацію її завдань на всіх рівнях освітнього процесу: навчанні, позакласній роботі, виховному середовищі навчального закладу, соціальному партнерстві з місцевою громадою та батьками й близьким оточенням.

Проекція програмного матеріалу на рівень місцевої громади також стане у пригоді вчителям, які викладають курс «Громадянська освіта». Зустрічі з діячами місцевих органів влади, членами громадських організацій, громадськими активістами, волонтерами, представниками засобів масової інформації, іншими людьми, які обрали активну й відповідальну громадянську позицію, відвідування органів влади, редакцій мас медіа тощо активізуватимуть освітній процес та сприятимуть залученню учнів/учениць до участі у соціальних проєктах місцевих громад.

Нині важливе значення має активне залучення учнів/учениць до використання інформаційно-комунікаційних технологій, що дають змогу розширити коло спілкування, ознайомитися із додатковою інформацією, брати участь у дискусіях, зокрема відвідуючи форуми, чати, блоги, урізноманітнити процес навчання за допомогою онлайн завдань, навчальних ігор, квестів тощо.

Практичні роботи. В оновленій програмі курсу теми практичних занять переважно у форматі питальних речень. Навчальна програма курсу містить орієнтовний перелік тем практичних занять (6–8 до кожного розділу). Вчитель може обирати із запропонованого переліку чи пропонувати власні теми, враховуючи потреби та інтереси конкретного класного колективу

та/або конкретних учнів. Рекомендується проводити 3–4 практичні заняття з кожного розділу.

Зміст програми з громадянської освіти не містить уроків узагальнення і тематичного контролю. Тому вчитель може (за необхідності) планувати такі уроки на свій розсуд.

При оцінюванні компетентностей з громадянської освіти застосовуються інструменти формуального і підсумкового видів оцінювання.

Практичні завдання з громадянської освіти передусім передбачають можливості застосування набутих учнями/ученицями знань та навичок у практичній площині. Вони можуть, до прикладу, започаткувати й розробити проєкт, підготувати плакат, лепбук, скласти петицію, написати листа-звернення, допомогти тим, хто цього потребує, взяти участь у соціальних акціях громади тощо.

При викладанні громадянської освіти рекомендовано організовувати позакласну роботу з предмету, співпрацюючи з місцевою громадою та батьками й близькими учнівству людьми.

При розгляді тем, які стосуються волонтерства, можна залучити учнів до волонтерської діяльності або участі в громадських проєктах, що дає їм змогу на практиці відчувати роль активного громадянина. Також учні/учениці, які вже мають досвід волонтерської діяльності можуть поділитися своїми практичними порадами і залучити інших до участі у волонтерських програмах.

Важливим аспектом громадянської освіти, особливо в умовах збройного конфлікту Російської Федерації проти України, є розвиток медіаграмотності та розвиток вмінь протидіяти ворожій пропаганді. З цією метою необхідно використовувати вправи та завдання, спрямовані на розвиток критичного мислення як-от аналіз текстів, різних новин, робота з різними джерелами інформації, обговорення відеосюжетів, аналіз медіаконтенту тощо. Доцільно звернути увагу і на ознайомлення з основами міжнародного гуманітарного права, зокрема питанням, які висвітлюють тематику захисту прав жертв війни та цивільних осіб в умовах збройного конфлікту та відповідальності за здійснення військових злочинів.

На допомогу вчителям громадянської освіти МОН рекомендує наступне.

Для розвитку патріотизму й громадянських компетентностей учнів/учениць можна використати освітні матеріали, розроблені Управлінням стратегічних комунікацій Генерального штабу Збройних Сил України, зокрема: короткометражний анімаційний фільм «Піксель. Вартовий свободи»: <https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+History-NUSH-5th+2022/a38640839e764093afadcaeb2822999d/>; документальний фільм «Спротив та єдність: письменники пояснюють, як не втратити майбутнє»: <https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+History-of-Ukraine-10th->

[grade+2020/cd5c02b214814af5a8b2260e354d561c/;
school.net.ua/courses/course-v1:UIED+History-of-Ukraine-11th-
grade+2020/6b143d51fcfc4a20a2a177be8a7849c4/.](https://lms.school.net.ua/courses/course-v1:UIED+History-of-Ukraine-11th-grade+2020/6b143d51fcfc4a20a2a177be8a7849c4/)

<https://lms.e->

Продовжує свою діяльність програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа», яка реалізується Європейським Центром ім. Вергеланда, Радою Європи та Міністерством освіти і науки України, створює можливості для професійного зростання вчителів та розробляє навчальні матеріали для використання на уроках, зокрема, історії та громадянської освіти. Зокрема вчителі можуть пройти курси підвищення кваліфікації за допомогою безкоштовних онлайн курсів «30 кроків до нової української школи: навчаємо громадянина» і отримати відповідний сертифікат.

Під час вивчення Розділу 7 «Україна, Європа, світ» актуально використовувати посібник для вчителя «НАТО – сила, що захищає мирних громадян»: <https://natodef.gromadosvita.org.ua/index.html>. Підготовка та видання посібника стало можливим завдяки фінансовій підтримці уряду Великої Британії в рамках проєкту «НАТО, СИЛА ЩО ЗАХИЩАЄ МИРНИХ ГРОМАДЯН».

Всеукраїнською асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» на основі багаторічного досвіду імплементації освіти для демократичного громадянства в Україні створено онлайн платформу підручника з громадянської освіти для 10 класу (www.citizen.in.ua). Текст онлайн підручника постійно доповнюється різними навчальними матеріалами: ілюстраціями, аудіо- та відеоматеріалами, цікавими фактами і прикладами із життя. Зокрема, на сайті www.citizen.in.ua працює онлайн курс з громадянської освіти для учнів/учениць 10 класу, що включає 60 інтерактивних відеоуроків від кращих учителів громадянської освіти України. Реєстрація вчителя та його учнів на сайті створює для них можливість брати участь в опитуваннях, ознайомлюватися з додатковими джерелами й здобувати за це додаткові бали, користуватися сервісами підсумкового оцінювання знань по кожному з семи розділів тощо.

У контексті російської інформаційної агресії особливе місце в нашому суспільстві посідає медіаграмотність. З 2015 року відбувається методологічне та кваліфікаційне забезпечення процесу впровадження медіаграмотності та методик критичного мислення до викладання суспільних дисциплін у закладах загальної середньої освіти. Для викладачів стануть у пригоді навчальні програми «Основи медіаграмотності» для 5-6 класів, «Основи медіаграмотності» для 7-8 класів, «Основи медіаінформаційної грамотності» для 10-11 класів та посібники «Основи медіаграмотності, 7–8 класи. Посібник для вчителя / Мокрогуз О. П. / за загал. ред. В. І. Іванова», «Основи медіаінформаційної грамотності, 10–11 класи. Посібник для вчителя / Мокрогуз О. П., Желіба О. В., Запороженко М. В. / за загал. ред. В. І. Іванова», що містять дидактичні матеріали та розробки занять для викладання відповідних курсів.

Посібник «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін та електронний посібник для вчителя «Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства» сприятиме набуттю медіаграмотності та навичок критичного мислення старшокласниками під час вивчення курсу «Громадянська освіта» та інших суспільствознавчих курсів.

Академією української преси створено портал «Медіаосвіта та медіаграмотність» (<http://www.medialiteracy.org.ua>), на якому розміщено електронну бібліотеку медіаосвітніх видань АУП, презентації, розробки уроків, відеоматеріали, корисні ресурси для викладання медіаграмотності в закладах освіти, бліц-тест з інфомедійної грамотності, мапу поширення медіаграмотності в Україні, а також новини та анонси у сфері медіаосвіти.

У 2023 розроблено навчально-методичний посібник «Медіаосвіта в огні. Методичні рекомендації для вчителів курсу «Громадянська освіта»/«Історія». / Потапова В. І., Дегтярьова Г. А., Мокрогуз О. П., Желіба О. В, Ковач І. М./ за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф.», де автори деталізували сучасну понятійно-термінологічну систему. Запропоновані матеріали спрямовані на системне та усвідомлене засвоєння методик критичного мислення й декодування дезінформації та пропаганди <https://www.aup.com.ua/navchalno-metodichniy-posibnik-media/>.

Для вчителів стануть в пригоді навчальна програма для учнів 8 (9) класів «Основи медіаграмотності» (пропедевтичний курс).

На базі онлайн-бібліотеки з медіаосвіти АУП є портал «Медіаосвіта та медіаграмотність» (<http://www.medialiteracy.org.ua>) як інтерактивна платформа для спілкування педагогів. Там розміщено відео, новини медіаосвіти, електронна бібліотека, календар подій, плани уроків, презентації тощо.

Під час вивчення курсу «Громадянська освіта» та інших предметів і курсів освітньої галузі помічним у навчанні учнів / учениць медіаграмотності та навичок критичного мислення стануть: посібник «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін»; електронний посібник для вчителя «Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства». Також помічними будуть практичні вправи для розвитку медіаграмотності та критичного сприйняття інформації зібрані в посібнику: Інфомедійна грамотність онлайн: посібник для тренера / за заг. ред. Тараненко О. / Розроблено в межах проєкту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність»: https://filter.mkp.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/12d-e_online_curriculum_6s_8-1.pdf ; <https://www.aup.com.ua/mm/>

Формування громадянської та соціальної компетентностей учнів/учениць є важливим компонентом їхнього особистісного розвитку й підготовки до реалій життя у швидкоплинному світі. Для набуття практичних навичок і компетентностей для життя Офісом доброчесності при Національному агентстві з питань запобігання корупції розроблено навчально-методичний посібник «Антикорупційний курс» для 9 класу

закладів загальної середньої освіти. У доступній формі матеріал посібника привертає увагу учнівства до поняття доброчесності та доброчесної поведінки, підкреслює поняття доброчесності як позитивної концепції, що популяризує дотримання правових та етичних стандартів, замість корупції як негативного явища, що підриває суспільний устрій; акцентує увагу на необхідності дотримання доброчесної поведінки у повсякденному житті; ознайомлює з наявними інструментами запобігання корупції та можливостями їх використання. У посібнику вміщено методичні рекомендації до висвітлення відповідних тем і практичних занять.

Формуванню громадянської компетентності, розвитку міжкультурної і миротворчої освіти сприяє також наскрізний інтегрований курс «Культура добросусідства». Курс може стати важливим складником громадянської освіти дітей різного віку через залучення до освітнього процесу батьківства і громади, що сприяє розвитку інтеграції в суспільстві, а також через врахування регіональних і етнокультурних особливостей різних областей України. Цей курс може викладатися як предмет варіативної частини і в позаурочній діяльності – на годинах спілкування, ранкових зустрічах, у гуртковій роботі тощо. Програми і методичні посібники курсу дають змогу широко використовувати технології активного навчання учнів/учениць (тренінги, дискусії, ділові ігри, кейс-стаді та ін.), а також організовувати інтерактивне навчання через дистанційні форми за допомогою онлайн платформ та різних онлайн інструментів. Детальніше з усіма матеріалами можна ознайомитися на сайті «Культура добросусідства» www.kdukraine.com

Програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа», яка реалізується Європейським Центром ім. Вергеланда, Радою Європи та Міністерством освіти і науки України, створює можливості для професійного зростання вчителів та розробляє навчальні матеріали для використання на уроках, зокрема, історії та громадянської освіти. Програма пропонує вчителям можливості для професійного зростання та підвищення кваліфікації через масові онлайн курси та фасилітовані змішані курси. Навчальні програми цих курсів спрямовані на поглиблення знань в галузі історії та громадянської освіти, ознайомлення зі сучасними підходами до компетентнісного навчання та оцінювання. У рамках Програми створено цикл онлайн курсів «30 кроків до нової української школи: навчаємо громадянина». Програма спільно з експертами розробляє та поширює якісні навчальні матеріали, які допомагають вчителям ефективно проводити уроки історії та громадянської освіти. Ці матеріали доступні онлайн у збірці інтерактивних вправ для розвитку громадянських компетентностей на уроках різних предметів, т.зв. Тулбоксі для вчителів: <https://www.schools-for-democracy.org/onlain-resursy/toolbox>.

Метою сучасного економічного виховання та освіти (економічного мислення й поведінки) є розвиток підготовки людини до економічного життя і забезпечується оптимальним поєднанням фундаментальної освіти та практичної підготовки, при яких знання перетворюються у переконання, а уміння і навички сприяють швидкій адаптації особистості в житті, яке невинно трансформується, та використання власного потенціалу для самореалізації й навчання впродовж життя.

Сучасна шкільна економічна освіта представлена двома компонентами. Перший – це *формування системних економічних знань*, умінь в учнів, що ґрунтується на принципах фундаментальності, варіативності, гуманізації та гуманітаризації змісту освітнього процесу, здатності оперувати цими знаннями та застосовувати їх. Другий компонент економічної освіти – це формування *компетентності підприємливості та фінансової грамотності* як важливих якостей, необхідних для ефективного виконання економічних завдань, впродовж навчання та подальшій самореалізації у самостійному житті.

Перший компонент значною мірою забезпечується вивченням економіки на профільному рівні, другий – підприємництвом та фінансовою грамотністю як вибірково-обов'язковим предметом, що може вивчатися у закладі освіти за наявності належних умов у старшій школі.

Перший і другий компоненти підтримуються спеціальними курсами, перелік яких подано на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Учні 10 – 11 класів у 2025/2026 навчальному році продовжать **вивчення економіки на профільному рівні** (105 годин, 3 години на тиждень) за навчальною програмою, що затверджена наказом МОН від 23.10.2017 № 1407. Зазначена навчальна програма розміщена на офіційному вебсайті МОН. Сьогодні основними завданнями вивчення економіки є:

- у *сфері навчання*: засвоєння учнями систематизованих знань, умінь, навичок економічної діяльності; вироблення економічної свідомості, світогляду переконань; набуття умінь і навичок самостійного оволодіння й застосування економічних знань, аналізу та оцінки економічних явищ і процесів;
- у *сфері самопізнання*: осмислення свого індивідуального економічного потенціалу; формування стійких навичок свідомої економічної поведінки й мислення; позитивних особистих якостей, вироблення активної життєвої позиції; самореалізація;
- у *сфері мотивації*: розвиток пізнавального інтересу до проблем економіки; формування постійної потреби в економічних знаннях; прагнення до цивілізованого підприємництва, що повинно стати засобом соціального захисту; адаптація молоді до ринкових умов господарювання.

Економіка як предмет забезпечує одну з важливих освітніх компетентностей, а саме «навчає бути», навчає жити разом, тобто володіти здатністю існувати раціонально, морально, виживати усвідомлено, самотійно.

Однією з педагогічних умов формування економічної компетентності є використання інноваційних методів навчання, серед яких особливе місце належить інтерактивним. Інтерактивні технології навчання класифікуються науковцями в основні чотири групи:

- *кооперативне навчання* – найпоширенішими методами цієї групи є робота в парах під час проведення письмових опитувань, тестування, виконання завдань; синтез думок для розв'язання складних проблем під час практичних занять; коло ідей під час вирішення суперечливих питань (такі методи співпраці дають можливість школярам виконувати завдання, що сприяють розвитку навичок спілкування в групі, критично мислити, переконувати);
- *колективно-групове навчання*, при якому використовуються методи «коло ідей», «мікрофон», мозковий штурм у разі вирішення проблемних завдань, наприклад: дерево рішень при аналізі конфліктних ситуацій; ці методи допомагають учням висловити свою думку;
- *ситуативне моделювання* – до цієї групи можна віднести імітаційні ігри-тренінги та рольові ігри;
- *опрацювання дискусійних питань* – застосовуються методи проведення різних видів дискусій.

Такі методи допомагають учням відстоювати власну думку, вести дискусію, стимулюють до розвитку критичного мислення, поглиблюють знання з обговорюваної теми.

Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності в економіці ефективно поєднуються з іншими загальними дидактичними методами (пояснювально-ілюстративним, репродуктивним, проблемного викладу, частково-пошуковим, дослідницьким), доповнюють й урізноманітнюють їх, а також органічно вписуються в педагогічний процес і відповідають умовам педагогічного середовища школи із сталими гуманістично-демократичними засадами. Весь процес навчальної діяльності проходить на позитивному емоційному тлі, що забезпечує підвищення ефективності співробітництва вчителя і учня. При цьому вчитель виступає не стільки джерелом інформації, скільки організатором усієї роботи, спрямовуючи її у потрібне русло, створюючи сприятливий психологічний клімат у групі, коректуючи помилки.

Роль учителя особливо зростає, коли учні працюють в умовах ігрових моделей навчання. Це допомагає творчо підходити до процесу навчання взагалі, сприяє розвитку вміння зважувати альтернативні рішення, бачити неординарні шляхи розв'язання проблем.

Практичні роботи з економіки є особливою формою, способом і засобом перевірки та оцінювання результатів навчання. За змістовою тематикою у 10 класі учням пропонується виконання 5, а в 11 класі – 8 практичних робіт. Обов'язковими для оцінювання є 2 практичні роботи за семестр.

Підсумкова контрольна робота, одна на рік, виконується письмово і є бажаною. Рекомендуємо у письмову роботу включати тестові завдання та економічні задачі. Завдання письмової роботи добираються вчителем.

У 2025/2026 навчальному році учні 10 класу продовжать вивчати економічні питання за інтегрованою навчальною програмою «Громадянська освіта» (Розділ «Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту»), що затверджена наказом МОН від 23.10.2017 № 1407. Зазначена навчальна програма розміщена на офіційному веб-сайті МОН: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

У 2025/2026 навчальному році у 10 (11) класах предмет «**Фінансова грамотність**» **вивчатиметься як вибірково-обов'язковий предмет** (наказ МОН від 28.11.2019 № 1493) за навчальними програмами «Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?» (35 годин, 1 година на тиждень або 105 годин, 3 години на тиждень) для 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти (листи МОН від 28.05.2019 № 1/11-4995 та від 28.05.2019 № 1/11-4962), а також за підручником «Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?» для 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти // За ред. Смовженко Т. С. (лист МОН від 28.05.2019 № 1/11-4963): <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/navchalni-materiali-programi-pidruchniki-ta-navchalno-metodichni-posibniki/navchalni-materiali-finanova-gramotnist-finansi-shcho-chomu-yak-dlya-uchniv-10-11-klasiv>

Може бути використана навчальна програма курсу за вибором "ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ РЕСУРСАМИ. ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ (за методикою соціально-економічного симулятора з управління ресурсами "Життєвий капітал") 10-11 класи" для закладів загальної середньої освіти (авт. Беспалко І.В., Бедікян Н.І., Бех Ю.В., Гавва О.О., Горошкова Т.М., Зирянова О.Л., Ігнат'єва О.В, Коваленко І.В., Литвин О.В., Малафєєв Т.Р., Мартинюк О.А., Рузанова О.П, Хоша М.О.): <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/fingram/30-09-2024/osnovy-upravlinnya-osobystymy-resursamy-finanova-hramotnist-10-11-klasy-30-09-2024.pdf>

Рекомендована також програми «Фінансова грамотність» для учнів 9 (10/ 11) класів закладів загальної середньої освіти від ГО «Джуніор Ачівмент Україна» (https://ja-ukraine.org/wp-content/uploads/teaching_program_fl-2.pdf).

Вона схвалена до використання в освітньому процесі (протокол №3 засідання експертної комісії з економіки, підприємливості та фінансової грамотності від 31.03.2023, зареєстрований в Каталозі надання грифів навчальній літературі і навчальним програмам за №3.0211-2023).

Кабінет Міністрів України затвердив Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2030 року. Вона покликана сприяти:

- підвищенню фінансової обізнаності населення;
- зростанню впевненості громадян під час ухвалення фінансових рішень;
- формуванню раціональної фінансової поведінки.

Ознайомитися з повним текстом стратегії можна за посиланням: <https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/nbu-strategy-fingramotnosti-2030-compressed.pdf>.

Затвердження Стратегії допоможе об'єднати зусилля багатьох сторін і забезпечить масштабування заходів із підвищення фінансової обізнаності для різних цільових груп.

Її реалізацію здійснюватимуть за п'ятьма напрямками:

- 1) якісна базова фінансова освіта – заходи з підвищення фінансової грамотності для дошкільнят, школярів і студентів. Зокрема, створення навчальних ресурсів, модернізація навчальних програм і впровадження нового обов'язкового курсу “Підприємництво і фінансова грамотність” з 2025 року у 8 класах та з 2026 року у 9 класах у всіх школах України;
- 2) відповідальне фінансове життя – підвищення фінансової грамотності дорослого населення через навчальні ресурси;
- 3) фінансово обізнані підприємці – комплексний підхід, який, зокрема, передбачатиме створення рамки фінансових компетентностей підприємців і проведення освітніх заходів для підприємців-початківців та представників малого бізнесу;
- 4) просунута цифрова фінансова грамотність – створення навчальних матеріалів про цифрові фінансові послуги, платіжну безпеку й захист від кіберзлочинності;
- 5) сприятлива екосистема для розвитку фінансової грамотності – налагодження співпраці як усередині України, так і з представниками міжнародних організацій та інших країн.

При НБУ створений Центр фінансових знань «Талан» (<https://talan.bank.gov.ua/pedagogam>).

Результатом роботи Міжвідомчої робочої групи, до якої входили представники Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Міністерства освіти і науки України, стала **Рамка фінансових компетентностей** дітей та молоді України

(https://mon.gov.ua/storage/app/sites/1/doshkilna/2024/07/18/Ramka.fin.kompeten_tnostey.ditey.ta.molodi.Ukrayiny-18.07.2024.pdf).

Мета підготовки Рамки — сприяти спільному розумінню фінансових компетентностей для дітей і молоді серед державних органів влади, закладів освіти, приватних організацій та громадян, які популяризують навчання з фінансової грамотності.

Список використаних джерел та літератури

1. Верховна Рада України. Офіційний портал. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 17.05.2025).
2. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2020 року №898. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 19.05.2024).
3. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuuyutsya-poetapno-z-2022-roku> (дата звернення: 24.05.2025).
4. Міністерство освіти і науки. Офіційний сайт. Всесвітня історія. Історія України. 6-11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ : HREK-PRES, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 30.05.2025).
5. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 31.05.2025).
6. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> (дата звернення: 31.05.2025).
7. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150316> (дата звернення: 31.05.2025).
8. Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150315?an=1> (дата звернення: 08.05.2025).
9. Наказ МОН України від 02.08.2024 №1093 «Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/66a/ca0/d35/66aca0d35fbf4463777818.pdf> (дата звернення: 06.08.2025).

10. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році ([лист від 30.08.2024 №1.1/15776-24](#)). (дата звернення: 19.08.2025).
11. 10. Лист МОН від 13.08.2025 р. №1/16828-25 "Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році" : <https://mon.gov.ua/npa/pro-instruktyvno-metodychni-rekomendatsii-shchodo-vykladannia-navchalnykh-predmetiv-intehrovanykh-kursiv-u-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity-u-20252026-navchalnomu-rotsi> (дата звернення: 19.08.2025).
12. Сайт Українського інституту національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/> (дата звернення: 06.06.2025).
13. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. Основи правознавства. 9 клас. Навчальна програма для освітніх закладів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.osnovy.pravoznavstva-9.pdf> (дата звернення: 04.08.2025).
14. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> (дата звернення: 04.08.2025).
15. Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України (<https://mon.gov.ua/storage/app/sites/1/doshkilna/2024/07/18/Ramka.fin.kompetentnostey.ditey.ta.molodi.Ukrayiny-18.07.2024.pdf>). (дата звернення: 19.08.2025).